

KARAFIÁTH JUDIT

Eckhardt Sándor és a XX. századi francia katolikus irodalom

Eckhardt Sándor születésének századik évfordulóján a francia és a magyar filológia mesteréről emlékezünk meg: a tudósról, aki maradandó értékű műveket alkotott a francia és a magyar irodalom kutatásában a középkortól a felvilágosodásig, és a tanárról, aki nyelvtanító, szótárkészítő és oktatási tevékenységével nemzedékeket tanított a francia nyelv és irodalom szeretetére.

Nem lenne azonban teljes a kép Eckhardt Sándorról, az irodalomtörténészről, ha nem szólnánk a kortárs francia irodalommal kapcsolatos írásairól, bár ezek sem terjedelmükben, sem jelentőségükben nem mérhetők a nagy monográfiákhoz és kritikai kiadásokhoz.

A XX. századi francia irodalommal kapcsolatos munkásságában nagyjából két szakaszt különböztethetünk meg:

— A huszas években Eckhardt gyakran írt a Napkelet című folyóiratba rövidebb-hosszabb kritikákat és ismertetéseket, melyek többnyire valamilyen aktualitáshoz kapcsolódnak (Concourt-díj, egy újonnan megjelent könyv). A tárgyalt szerzők névsora meglehetősen vegyes: Proust és Robert de Traz, Anatole France és Genevoix, Valéry Larbaud és Péguy, Gide és Giraudoux, Pierre Mac Orlan és a Tharaud fivérek. Eckhardt irodalomtörténeti munkákat is ismertet: Benjamin Crémieux, Curtius és Benedek Marcell könyveit. Már a Napkeletben publikált írásaiban is feltűnik annak a költőnek és drámaírónak a neve, aki Eckhardt számára (Mauriac és Proust mellett) a legtöbbet jelent: Paul Claudel.

— A harmincas évektől kezdve azonban már csak azokról ír, akiknek művei közel állanak katolikus meggyőződéséhez. Kivételek csak ritkán akadnak: ilyen például Roger Martin du Gard-ról írott kissé fanyalgó kritikája, melyet a szerző Nobel-díja alkalmából közölt a Pester Lloyd.

E második, erősen szelektív korszakában Eckhardt ír Mauriacról (Katolikus Szemle) és ír Claudelről (Korunk Szava). Ugyanakkor katolikus folyóiratban, a Vigiliában publikálja második Claudel-tanulmányát. „Új francia katolikus írók antológiája” című összeállítása a Szent István Társulat kiadásában jelenik meg 1947-ben.

A XX. századi francia irodalom szempontjából is jelentős *A francia szellem* (1938) jónéhány részlete. Kiemelkedő szerephez jut benne Proust lélekelemző módszerének ismertetése és a keresztény küldetéstudat bemutatása többek között a modern kortárs irodalomban is (Jacques Rivière, Péguy, Maritain, stb.).

A francia katolikus megújodási mozgalom

Eckhardt Sándor világszemléletére döntő hatással volt az a katolikus megújodási mozgalom, mely már a XIX. század végétől jelentős befolyásra tett Franciaországban. Léon Bloy, Péguy, Huysmans, Brunetière, Bourget, Claudel és a többiek olyan katolikus reneszánsz létrehozói voltak, mely a szkepszis és a szcientizmus pusztítása után új lendületet adott a vallási életnek.

Eckhardt 1931-ben székfoglalót tartott a Szent István Akadémián *A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom* címmel. E beszéd főbb tézisei magyarázatot adnak arra, miért tekinti Eckhardt Sándor kiemelkedő jelentőségűnek és értékűnek a francia katolikus irodalmat.

Az előadás gondolatmenete a következő:

— A műveltek európai nemzetek egyrészt „mitikus eredetmondákat eszelnek ki nemzeti presztízsiük emelésére” — ilyen például a franciák számára a Sicambria-monda —, másrészt pedig „missziós feladatokkal dicsekednek, s ezekben természetes imperializmusuk, létezésük, esetleg terjeszkedésük nyer igazolást. Eckhardt példaként említi többek között az olasz civilizációs ideált, mely „mintha a rómainak egyenes örököse lenne”, s ilyen missziós hit „az orosz megváltási eszme, mely előbb a pánszlávizmust, majd a bolsevizmust zúdította Európára”.

— A franciák missziós hite egyenesen a germán—frank törzsi öntudatig megy vissza: a VI. századi frank törvénykönyv, a *Lex Salica* prologusa már a frank törzs misztikus elhivatottságáról beszél. A frankok híres népét Isten maga alkotta, és ez a nép Isten sugallatára a katolikus hitre tért, és ezáltal a hit őrzője lett. Ezt a „keresztény imperialista” világnézetet találjuk a Roland-énekben (a frank birodalom határainak terjedése az igaz hit terjedését jelenti, a franciaság egyenlő a kereszténységgel), majd Eustache Deschamps-nál, de még Ronsard-nál és Bossuet-nél is.

— A XVIII. században a francia írók nagyobb részének gondolkodása profanizálódik, és határozottan elszakad a katolikus egyháztól. A felvilágosodás új missziós feladatot teremt: „az a prozelitizmus, mely eddig a francia nemzet és a katolikus egyház közös javára működött és nemzeti feladatot látott a franciák isteni küldetésében, az első parancs ellenére új bálványt faragott magának: a civilizációs eszményt, melynek élén a francia nemzet halad.” A hit védelmének és terjesztésének eszméjét tehát a civilizációs misszió váltja fel. A francia nemzet elhivatottsága most már az, hogy a haladás hordozója és eszköze legyen.

— Vajon egészen kiölte-e a felvilágosodás és a forradalom a katolikus küldetésű francia imperializmus eszméjét? — teszi fel a kérdést Eckhardt, és nemmel válaszol. Mindjárt a forradalom idején a francia restauráció jeles filozófusa, Joseph de Maistre megírja *Considérations sur la France* című könyvét, melyben „merész logikával, megkapó paradoxonokkal kimutatja, hogy a francia forradalomban Isten és Sátán borzasztó küzdelme folyt le ... Franciaországnak eddig határozottan vezető szerepe volt Európa valóságos életében, de minthogy ettől a missziójától eltért, Isten rettenetes eszközökkel vezeti vissza rendeltetéséhez!”

— Eckhardt egészen Joseph de Maistre-ig vezeti vissza a katolikus irodalom felvirágzását: a XVIII. századi filozófus újból megerősítette a francia nép kiválasztottságának hitét, és kijelölte a misszió végrehajtásához szükséges eszközöket is: a nyelvet és a prozelitizmust.

— A század végén beköszöntő katolikus reneszánsz új életre keltette a nemzeti és a vallásos eszme egyesített misztikus imperialista megfogalmazását. Eckhardt három íróhoz hoz fel például: Péguyt, a háborúban elesett katolikus költőt, Ernest Psicharit, akinek nevéhez nemcsak ő, de mindenki hozzáteszi, hogy az istentelen Renan unokája, és Jacques Maritaint, a filozófust.

Van a restaurációs filozófus gondolatmenetének egy olyan mozzanata, melyre Eckhardt nem tér ki az 1931-es előadásban, sem pedig *A francia szellemben: ez a bűnhődés. Az áldozat költészete* című cikkében (Korunk szava, 1934, 85-86.) viszont éppen a bűnhődés és a szenvedés átháramlásának gondolata az a vezérfonal, mely mentén Bourget-t, Emile Baumant, Mauriacot, Bernanost és Claudel tárgyalja: mindnyájan a Joseph de Maistre álta felvetett gondolat (la réversibilité des peines) továbbvivői és felélevenítői. De Maistre szerint az ártatlan áldozatok a büntetések reverzibilitása krisztusi kegyelme folytán megválthatják a bűnös emberiséget: például XVI. Lajos halála az őt vérpadra küldő nemzet bűneiért hozhat feloldozást.

Újában „ismét felbukkan a szenvedés átháramlásának és vállalásának vezérmotívuma, ami egészen természetes, mert hiszen a másokért való szenvedés, önmagunk felajánlása mélyen katolikus gondolat. Sőt megfigyelésem szerint ez a legtermékenyebb gondolat, mely mintegy összetartja a modern francia katolikus regényt, sőt hozzákap-

csolja nem egy ponton a claudeli drámát is” — írja. Bourget, Baumann, Mauriac és Bernanos egy-egy művének felvillantása után Eckhardt három Claudel-darab (*A tűsz*, az *Angyali üdvözlet* és a *Selyemcipő*) cselekményében mutatja ki az áldozatvállalás központi témáját.

A cikk befejezésében Eckhardt a győzedelmeskedő francia katolikus megújódást ünnepli: „Úgy látszik, hogy a francia nép, mely az önfeláldozó szentek egész sorozatát termeli ki még napjainkban is, megtalálta már ennek az áldozatos szellemnek irodalmi kifejezését is. Nem is történhetett ez másképp; mihelyt a profán liberális ideológiától a szellemi elit java eltávolodott, vissza kellett térni Joseph de Maistre paradoxonjaihoz, melyek tulajdonképpen nem egy szellemes író bizarr vagy vérlázító ötletei, hanem a katolicizmus alap gondolatának, az áldozat szükségességének pregnáns írói megfogalmazásai. Az igazi katolicizmus kifejezést keres és talál ma már regényben és drámában, és e hit mély gyökereire mutat az, hogy az áldozat vezérmotívuma ilyen egyértelműen bukkan fel egymástól függetlenül dolgozó írónál.”

François Mauriac művészetének jegyében

Paul Claudel mellett, akit antológiájában úgy méltat, hogy Dante, Cervantes és Shakespeare mellett jelöli ki helyét, François Mauriac a másik nagy katolikus író, aki Eckhardt értékrendjében a legmagasabban áll.

Mauriac páratlanul népszerű volt a két világháború közti Magyarországon: 1926 és 1942 között gyors egymásutánban tizenegy kötete jelent meg. A katolikus folyóiratok számos írását közölték. A Jelenkor évfolyamaiban szinte minden számban megtaláljuk „François Mauriac levelezőlapjait”: ezek a rövid írások eredetileg a Temps présent című francia neokatolikus lapban jelentek meg. Az Élet, a Katolikus Szemle, a Korunk Szava és a Vigilia egymással versengve ismertették meg a magyar olvasókkal nemcsak Mauriac, hanem a többi francia katolikus író műveit is. Péguy, Bernanos, Jammes, Henri Bremond, Claudel, Maritain, Henri Bordeaux — hogy csak a leggyakrabban idézetteket említsük — jelenlétükkel komoly impulzust adtak a hazai katolikus megújulásnak, és példát szolgáltattak az úgynevezett neokatolikus irodalomnak. A francia példa meghonosítása rövid idő alatt megtörtént. Talán túlzottan is jól sikerült, ha hihetünk Rónay György panaszának, aki azt írja, hogy a modern magyar katolikus irodalom „fönntartás nélkül követte a francia példát, sőt fönntartás nélkül vette át a francia problémákat is, szinte francia irodalmat teremtett magyar nyelven, francia hősökkel és franciás törekvésekkel, francia misztikával és franciás stílusban” (*Népi katolicizmus és magyar katolikus irodalom*. Magyar Kultúra, 1938. 196—198).

Rónay éppen Mauriac esetét emeli ki, hogy érzékeltesse azt a rosszul megemésztett átvételt, melyben sok a külsődlegesség: „Mauriac kegyelem-fölfogásából a gyakorlatunkban a végén mindent jóvátevő kegyelem »Deus ex machina«-ja lett, a fájdalmak és szenvedések átvállalásának katolikus tanából pedig, amelyet Joseph de Maistre hangsúlyozott elsőnek a modern irodalomban, a katolikus regényre szinte kötelező helyzet sablonja”. Hasonlóképpen figyelmezteti Sík Sándor is a Jelenkorban a fiatal írókat, hogy a francia katolicizmus életviszonyai és egész kulturális helyzete sokban különbözik a hazaitól, ezért nem adaptálható teljes egészében (*Katolikus irodalmunk kérdései*, 1941. jan. 15., 9—10).

1934-ben Eckhardt tanulmányt közöl Mauriac-ról a Katolikus Szemlében, az író akadémikussá választása alkalmából (1934 január, 16—21.). Mitől katolikusak a Mauriac-regények, melyekből gyűlölet árad és az emberi nyomorúság példázatai? Ezt a kérdést minden kritikus felteszi, és Eckhardt sem kerülheti meg. „Negatív tételű katolikus regény”-nek nevezi Mauriac műveit, mert a szeretet és a kegyelem hiányának szörnyű következményeit példázzák. Túlzottan hangsúlyos a kísértés ábrázolása, ezért vonják sokan kétségbe Mauriac katolicizmusát. Szenvedély és kegyelem között folyik a küz-

delem, állapítja meg Eckhardt, s váratlanul Proust ellenpéldájával méltatja Mauric katolikus művészetét: „Közel vagyunk Mauriacnál az ösztönélet bestiáihoz, de nem süllyed el közéjük, mint Marcel Proust, a vallástalan zseniális regényíró, hanem a kegyelem birtokában akarátának megfeszítésével harcol ellenük.” Nem kétséges, hogy a mélyen vallásos Eckhardt Sándor számára Mauriac a példaadó. Főleg azt a lélekelemző készségét becsüli, mellyel ábrázolni tudja az őszinte, vívódó hit küzdelmét az álszentséggel és a saját bűnökkel szemben.

Proustról és a kortársakról

Az irodalmi művet valláserkölcsi alapon megítélő Eckhardt szemében Mauriac tehát kiemelt helyet foglal el. De nem tartja zseniálisnak: ez a jelző „az ösztönélet bestiái” közé süllyedt vallástalan regényírónak, Proustnak jár! Figyelemreméltó, hogy francia katolikus antológiájának egyik szemelvényéül éppen azt az írást választja, melyben Mauriac (aki különben szintén nagyra tartja Proustot) így ír: „Proust egész óriási méretű bűzös életművéből mindenekfelett egy tátongó üresség, egy végtelen hiánynak az érzése maradt meg bennem. Ami a prousti emberiségben meglep, az éppen ez az üreg, ez az üresség, szóval Isten hiánya...” (*Új francia katolikus írók antológiája*. Budapest, Szent István Társulat, 1947. 130. o.).

Bűzös életműről szól Mauriac nyomán Eckhardt (a francia putride szót fordíthatta volna poszthattnak vagy rothadtnak is...) annak az írónak az esetében, aki az egyetlen és óriási kivétel katolikus orientációjú irodalmi ízlésében!

Pedig Eckhardt Magyarországon az elsők között méltatta Proust művészetét. 1923-ban a Napkeletben (179—185. o.) misszionárius hittel és lendülettel igyekszik meggyőzni olvasóit, hogy „a magyar közönség előtt teljesen ismeretlen író, aki néhány hónappal ezelőtt halt meg 51 éves korában, a legnagyobbak közé tartozik”. Eckhardt a hagyományos francia lélekelemzés új mesterét tiszteli Proustban. „Proust a bonyolult lelki életnek olyan bámulatosan teljes analízisét adja, mely mellett a jellegzetesen analitikus francia irodalom minden eddigi kísérlete, hogy az ember belső életét elemeire bontsa, elhalványul, üresnek, sommásnak, mechanisztikusnak tűnik fel...”. Megállapítja ugyan, hogy Proustból „hiányzik két eddig kiválóan francia kvalitás, a világos szerkesztés és a kristálytisztaság stílus”, de rögtön hozzáteszi, hogy ezek a tulajdonságok nem is férnek össze zsenijével, melynek új stílus, új kifejezési mód felel meg. Lelkes és értő elemzését Eckhardt azzal zárja, hogy rámutat: „Proust Bergson filozófiájának irodalmi kifejezése: mindkettőjüknél háttérbe szorul a logikai ész és az akarat. Bergson misztikus és pszichológikus irányú filozófiája igen termékeny lehet irodalmi hatásában, de veszedelmes erkölcsi szempontból, mert az akarati elem nem játszik benne fontos szerepet”. Itt érhetjük tetten Eckhardt fenntartását Prousttal szemben, de a regény szellemiségének erkölcsi megítélése — valójában elítélése — nem zárja ki azt, hogy ne tekintse Proustot „a világ egyik legnagyobb ráemlékező tehetségének”.

Eckhardt Sándor valláserkölcsi és esztétikai megalapozású pozitív ítéletei (Caudel, Mauriac és a többi katolikus nagy író esetében) és a valláserkölcsi meggyőződése ellenére mindvégig fenntartott igen pozitív esztétikai preferenciája (Proust) után lássunk végül néhány példát arra, kiket utasított el a XX. századból. Néhány jól megválasztott jelző elegendő ahhoz, hogy Eckhardt ellenszenvének okát megértsük. Vissza-visszatér két íróval kapcsolatos antipátiája. Már a Proust-cikkben (1923) is jut neki néhány oldalvágás. A Nouvelle Revue Française (NRF) szellemiségét méltatva megjegyzi, hogy „a folyóirat távol áll Barbusse-ék közönséges naturalizmusától és bolsevizmusától, de elég távol Romain Rolland színtelen, nemzetietlen pacifizmusától is”. Romain Rolland első műveit ugyan elismeri, de „a Jean-Christophe utáni műveit csak a pártember csodálhatja fönttartás nélkül”. Barbusse számára nincs irgalom: „Barbusse lompos stílusa

aligha rezegteti meg kellemesen a megérző lélek szépségkereső csápjait” — írja gúnyosan Benedek Marcell francia irodalomtörténetének egyes ítéleteit bírálva.

A politikai elem túlzott jelenlétét nehezményezi *A Thibault-családban* is, melyben a könyv szereplői csak ürügyül szolgálnak a szerzőnek ahhoz, hogy rajtuk keresztül fejtsse ki a maga politikai nézeteit. „Roger Martin du Gard ideológiai nézetei veszélyes távolságba vezetnek az igazi irodalomtól” — állapítja meg végül Eckhardt, aki az irodalomban a humánumot és az erkölcsiséget, nem pedig az aktuálpolitikai érdekességet keresi.

Eckhardt Sándor missziója

Szólnunk kell néhány szót antológiájáról is, mellyel feltette a koronát a francia katolikus reneszánszt ismertető munkásságára. Hasonló gyűjtemények megjelentek már a háború előtt is (Szalay Jeromos, Just Béla és Possonyi László munkái). Eckhardt antológiája viszonylag rövid írásokat tartalmaz huszonnyolc szerzőtől, akikről viszont rövid életrajzot, pályaképet és méltatást is ad. Célja az, hogy egységes átnézetet adhasson a magyar olvasóközönségnek „erről az isteni kegyelemtől nagyszerű lendületbe jött irodalomról, mely Claudel már arra a kijelentésre ragadtatta, hogy »szinte azt lehetne mondani, Franciaországban már-már nincs más költészet, mint katolikus«”. A már említett jeles írókon kívül (Claudel, Huysmans, Bernanos, Mauriac) jónéhány teoretikus szerepel a kötetben, akik a katolikus megújulásról, a hit szükségességéről, a kereszténységről és a szocializmusról, és a hitbuzgalmi irodalomról értekeznek. Számos, ma már elfeledett név között megtaláljuk Maurice Barrès, Bergson, Bremond abbé és Jacques Maritain nevét is.

A *francia szellem* utolsó fejezete, a Magyar tanulságok áttekintést nyújt arról a hatásról, melyet a francia szellem tett a magyar történelemre az Árpádoktól kezdve. Ady Endrével és Szabó Dezsővel Eckhardt elérkezik a jelenkorhoz, melyben ismét csak a modern francia katolikus irodalom növekvő magyar hatását méltatja. A francia katolicizmus nemcsak kötöttséget, hanem friss levegőt, esztétikumot, formai szabadságot is jelent, mert olyan országban született, mely jobban tiszteli az egyén belső szabadságát, mint bármely más ország szelleme. „A francia kultúra ma is a leghumánusabb, legemberibb valamennyi között: az emberi intellektusra irányul, ösztönök és érzelmek fölött” — írja, és szellemi oxigénnek nevezi, mely a kényszerű életproblémák között vergődő magyarnak nagy szükséglete. A *francia szellem*, melyből e sorokat idéztük, 1938-ban jelent meg, s nem nehéz a súlyosbodó világpolitikai helyzetet és a német fenyegetést a sorok mögé látni. De Eckhardt mindig is arra törekedett, hogy ezt a leghumánusabb kultúrát az irodalmi művek közvetítésével honfitársaival megismertesse.

A XX. századi francia irodalommal kapcsolatos tevékenységét ezért misszióknak tekinthetjük. Könyvismertetéseiben, kritikáiban, tanulmányaiban és antológiájában az a cél vezette, hogy Magyarországon is meghonosítsa azt a kultúrát és irodalmat, mely ősi frank hivatása szerint a kereszténység, felvilágosodáskori feladata szerint pedig a francia civilizáció terjesztője.

Valláserkölcsi meggyőződése Eckhardt Sándort arra készítette, hogy a XX. századi francia irodalomnak azt a jelentős áramlatát részesítse előnyben, melynek révén egyszerre tudta kortársai számára továbbítani a francia újkatolicizmust és a francia civilizációt.